

УДК 657.432

О.А. Сарапіна, д-р екон. наук**А.С. Мигович**, магістр

Херсонський національний технічний університет, м. Херсон, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ**О.А. Сарапина**, д-р экон. наук**А.С. Мигович**, магистр

Херсонский национальный технический университет, г. Херсон, Украина

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТЬЮ**Olha Sarapina**, Doctor of Economics**Antonina Myhovykh**, master

Kherson National Technical University, Kherson, Ukraine

THEORETICAL FOUNDATIONS OF ACCOUNTS RECEIVABLE MANAGEMENT

Досліджено методику здійснення аналізу дебіторської заборгованості, обґрунтовано теоретико-методологічні засади управління дебіторською заборгованістю, розглянуто етапи проведення аналізу дебіторської заборгованості для створення найбільш ефективного механізму управління заборгованістю. Акцентовано увагу на етапах управління дебіторською заборгованістю, розкрито їхню сутність. Запропоновано методику аналізу дебіторської заборгованості для більш різностороннього дослідження її обсягу керівниками підприємства. Наведено заходи щодо ефективного управління дебіторською заборгованістю.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, управління, економічний аналіз, фактори, ефективність, підприємство.

Исследована методика анализа дебиторской задолженности, обоснованы теоретико-методологические основы управления дебиторской задолженностью, рассмотрены этапы проведения анализа дебиторской задолженности для создания наиболее эффективного механизма управления задолженностью. Акцентировано внимание на этапах управления дебиторской задолженностью, раскрыта их сущность. Предложена методика анализа дебиторской задолженности для более разностороннего исследования ее объема руководителями предприятия. Приведены мероприятия по эффективному управлению дебиторской задолженностью.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, управление, экономический анализ, факторы, эффективность, предприятие.

In this study we investigated the technique of the analysis of receivables, the theoretical and methodological bases of management of receivables, the stages of analysis of receivables to create the most effective mechanism for debt management. She focuses on the stages of the management of receivables is disclosed their essence. The technique of analysis of receivables for a more comprehensive study of its volume managers. Provides activities for the effective management of accounts receivable.

Key words: accounts receivable, management, economic analysis, factors, efficiency, enterprise.

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання на кожному підприємстві у процесі здійснення виробничих та комерційних операцій є можливість виникнення дебіторської заборгованості за розрахунками з персоналом, покупцями продукції, власниками, бюджетом, позабюджетними фондами тощо. Але господарська практика свідчить, що на розрахунки з покупцями за відвантаженою продукцію (виконані роботи і послуги) припадає більш як 80 % загального обсягу дебіторської заборгованості підприємств, що робить її основним об'єктом фінансового аналізу управління.

Дбаючи про поточну господарську діяльність, керівник підприємства, його власники, головні спеціалісти зобов'язані постійно дбати про перспективу підприємства. Тільки така система управління може бути основою успішного розвитку підприємства. З часів виникнення розрахунків між суб'єктами господарювання, одним з перших завдань бухгалтерського обліку завжди виступала фіксація інформації про розрахунки між підприємствами, заборгованість, що виникла у процесі господарської діяльності. Із розвитком людства відбувалося багато змін: обсяги, форми, види розрахунків, часткова автоматизація проведення розрахунків та їх обліку, удосконалювався облік та торгівля загалом, проте і досі питання розрахунків та заборгованості між підприємствами є ключовими питаннями. Дебіторська заборгованість здатна активно впливати на обсяг і структуру грошової маси, платіжного обороту, швидкість обігу коштів. Різке збільшення дебіторської забор-

гованості та її частки в поточних активах може свідчити про необачну кредитну політику підприємства стосовно покупців або неплатоспроможність і банкрутство їх частини. Отже, керівництво підприємств повинне постійно проводити детальний аналіз дебіторської заборгованості, значення якого зростає у кризових умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні питань методології аналізу дебіторської заборгованості вагомий внесок зробили вчені-науковці: Л.А. Лахтіонова, П.Ю. Буряк, Н.М. Деєва, Є.В. Мних, Г.Г. Кірейцев, К.В. Ізмайлова, Р.А. Слав'юк та ін. Звичайно, нині з'являється велика кількість нових досліджень, зокрема: Т.А. Демченка, Т.М. Ковальчук, І.Г. Корнієнка, С.С. Масіян, Н. Матициної, Г.І. Андрєєвої, І.С. Чухно, А.А. Демкович, А.Є. Мельник, О.О. Сорокопуд.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на значні досягнення і напрацювання науковців стосовно методології аналізу дебіторської заборгованості, багато питань залишається невирішеними (табл. 1).

Таблиця 1

Стан висвітлення методичного забезпечення операцій з дебіторської заборгованістю в економічній літературі

Автор	Методика здійснення економічного аналізу дебіторської заборгованості	Виявлені недоліки
Андрєєва Г.І. [1]	Оцінюється рівень поточної дебіторської заборгованості підприємства і його динаміка, визначається середній період інкасації поточної дебіторської заборгованості та кількість її обертів за період, дається оцінка якості, складу поточної дебіторської заборгованості, розглядається склад простроченої дебіторської заборгованості, визначається сумнівна та безнадійна заборгованість, визначається ефект, отриманий від інвестування засобів у дебіторську заборгованість	Не здійснюється порівняння обсягів дебіторської та кредиторської заборгованості
Чухно І.С. [10]	Визначається питома вага дебіторської заборгованості в загальній сумі оборотних активів; проводиться оцінювання складу і структури дебіторської заборгованості; розраховується період погашення та її оборотність; вивчається вплив факторів на заборгованість цього типу; визначається частка сумнівної та безнадійної заборгованості у загальному обсязі дебіторської заборгованості; порівнюється обсяг дебіторської заборгованості з розмірами кредиторської	Не приділяється увага динаміці поточної дебіторської заборгованості, не пропонується аналіз причин виникнення заборгованості у підприємства
Демкович А.А. [3]	Вивчається стан розрахунків між дебіторами та причина їх виникнення. Наступним етапом пропонується проведення аналізу розрахунків, перевірка заборгованості за термінами її виникнення	Наведено досить загальний алгоритм аналізу дебіторської заборгованості
Мельник А.Є., Сорокопуд О.О. [6]	Пропонується оцінка фінансового стану та платоспроможності дебітора. Далі варто оцінити наявність власних коштів на підприємстві і виявити можливість вилучення певної грошової маси з обороту у процесі здійснення господарської діяльності, аналіз віку дебіторської заборгованості та визначення величини імовірності її погашення дебітором, розрахувати співвідношення кредиторської та дебіторської заборгованостей	Не визначається питома вага дебіторської заборгованості в сумі оборотних активів підприємства та питома вага сумнівної дебіторської заборгованості в загальній сумі дебіторської заборгованості

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад механізму управління дебіторською заборгованістю на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Невід'ємною складовою в організації управління поточною дебіторською заборгованістю є її аналіз. Для аналізу дебіторської заборговано-

сті використовують дані бухгалтерського обліку. Основним завданням аналізу є вивчення й оцінювання:

- складу та структури дебіторської заборгованості;
- частки дебіторської заборгованості в сумі поточних активів;
- її реальності (правдивості);
- правильності оформлення дебіторської заборгованості;
- показників якості та ліквідності цієї заборгованості;
- впливу дебіторської заборгованості на фінансові результати діяльності підприємства;
- пошуку шляхів прискорення оборотності дебіторської заборгованості;
- ефективності вкладених у неї фінансових ресурсів.

У теорії економічного аналізу дебіторська заборгованість відноситься до найбільш ліквідних активів. Проте усі складові дебіторської заборгованості мають різну ліквідність. Тому, визначаючи фінансовий стан підприємства, під час розрахунків слід детально проаналізувати, хто винен гроші підприємству та чи є можливість повернути ці гроші найближчим часом. Найбільш ліквідною, як це не дивно, є стаття “Розрахунки з бюджетом”, оскільки саме там обліковується податковий кредит. На цю суму автоматично зменшуються відповідні податкові зобов’язання підприємства, але ця стаття не враховується під час обчислення грошових надходжень підприємства. Векселі до отримання у звітах трапляються рідко, але теоретично вони мають більшу ліквідність, ніж активи, що відображаються у статті «Розрахунки за товари, роботи та послуги», оскільки вони можуть бути віддані під заставу чи передані в рахунок сплати зобов’язань. Однак на практиці ризик несплати за векселями вищий, ніж ризик несплати за іншими статтями дебіторської заборгованості. Ліквідність інших статей може бути різною, і конкретні висновки можна зробити тільки за результатами проведеного детального аналізу, використовуючи при цьому прийоми ранжування заборгованості [5]. Для забезпечення платоспроможності, ліквідності, прибутковості підприємства завдяки створенню ефективного механізму управління дебіторської заборгованості передбачається виконання таких етапів управління дебіторською заборгованістю (рис.).

Рис. Етапи управління дебіторською заборгованістю [4]

На першому етапі треба визначити обсяг необхідної для аналізу інформації. Щодо інформаційних ресурсів, то, як показує практика, можна зупинитися на наявних, головне, щоб всі співробітники, задіяні у процесі управління дебіторською заборгованістю, могли вчасно отримувати потрібну інформацію.

Реалізація другого етапу дозволить розробити індивідуальні умови надання комерційних кредитів різним покупцям. Для цього потрібно провести аналіз платоспроможності та ліквідності потенційних покупців через здійснення розрахунку загальноприйнятих показників: коефіцієнта загальної ліквідності, коефіцієнта абсолютної ліквідності, коефіцієнта швидкої ліквідності. Умови кредитування є досить важливим чинником, який впливає на обсяги продажу. Вони полягають у встановленні для окремих покупців: строків оплати, знижок за своєчасність оплати, строків дії знижок [4].

Слід зауважити, що неможливо встановити однакові строки оплати відвантаженої продукції, знижки та строки їх дії для всіх суб'єктів господарювання, з якими проводяться розрахунки, кожна фірма повинна встановлювати їх самостійно залежно від специфіки функціонування та особистих потреб.

Третій етап передбачає визначення можливого та обґрунтованого обсягу портфеля дебіторської заборгованості на основі запланованого обсягу виробітку та реалізації продукції покупцям. На цьому етапі дуже важливо також врахувати всі можливі чинники збільшення або зменшення визначеного обсягу портфеля дебіторської заборгованості.

Реалізація четвертого етапу управління дебіторською заборгованістю допоможе підприємству:

- 1) виявляти дебіторів із найбільшим обсягом простроченої дебіторської заборгованості;
- 2) відслідковувати обсяги дебіторської заборгованості всіх покупців за термінами погашення;
- 3) контролювати поточний обсяг дебіторської заборгованості підприємства;
- 4) розробляти необхідні та невідкладні заходи в управлінні дебіторською заборгованістю.

П'ятий етап управління дебіторською заборгованістю дозволяє обґрунтувати необхідність змін у кредитній політиці підприємства, яка повинна охоплювати, враховувати та уникати всі слабкі сторони та недоліки вже обраної політики кредитування. Для цього подовжуються строки кредитування, надаються знижки покупцям, які платять вчасно і не мають безнадійної заборгованості, здійснюється перехід від роботи за передоплатою до продажу в кредит, також розробляється система стимулювання своєчасної сплати за рахунок поступового збільшення відсотка наданої знижки.

Заклучний етап передбачає оцінювання можливостей рефінансування дебіторської заборгованості. Основними формами рефінансування дебіторської заборгованості, які може використовувати підприємство для переведення її в інші, ліквідні форми оборотних активів, є: факторинг, облік векселів, виданих покупцями продукції, та форфейтинг.

Зростання дебіторської заборгованості завжди свідчить про нестабільний фінансовий стан. Тому дуже важливо дати достовірну оцінку такої заборгованості. За даними бухгалтерської звітності визначається багато показників, що характеризують стан заборгованості, наприклад, частка дебіторської заборгованості в активах підприємства, частка сумнівної дебіторської заборгованості в загальному обсязі заборгованості, оборотність дебіторської заборгованості тощо (табл. 2).

Значне збільшення дебіторської заборгованості завжди загрожує фінансовій стійкості підприємства і потребує залучення додаткових джерел фінансування.

Таким чином, керівники підприємств мають змогу різносторонньо досліджувати обсяг своєї дебіторської заборгованості. Проте вони здебільшого ігнорують проведення її

комплексного фінансового аналізу, не розуміючи, яку користь при цьому втрачають. Адже управління дебіторською заборгованістю потребує зваженого наукового підходу.

Таблиця 2

Методика аналізу дебіторської заборгованості

Показник	Методика розрахунку	Зміст
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (Коб)	$Коб = ЧД / Дз,$ де ЧД – чистий дохід від реалізації продукції; Дз – дебіторська заборгованість (середня за аналізований період)	Показує скільки разів оберталася дебіторська заборгованість за аналізований період
Період погашення (Обдн)	$Обдн = 360 / Коб = (Дз / ЧД) \cdot Т,$ де Т – тривалість обігу дебіторської заборгованості	Показує скільки днів потрібно для одного обороту. Чим триваліше період погашення, тим вище ризик її неповернення
Частка дебіторської заборгованості в загальному обсязі оборотних коштів (Удз)	$Удз = Дз / Обз \cdot 100,$ де Обз – загальний обсяг оборотних коштів	Показує частку дебіторської заборгованості в загальному обсязі оборотних коштів підприємства. Чим вище цей показник, тим менш мобільна структура майна підприємства
Частка сумнівної у складі дебіторської заборгованості (Усз)	$Усз = Сз / Дз \cdot 100,$ де Сз – сумнівна заборгованість	Характеризує якість дебіторської заборгованості. Тенденції до росту показника свідчать про зниження ліквідності підприємства

З метою ефективного управління дебіторською заборгованістю підприємство має виконувати певні заходи (табл. 3).

Таблиця 3

Заходи для ефективного управління дебіторською заборгованістю

Заходи	Зміст реалізації заходів
1	2
Попередня перевірка клієнтів	Підприємство має здійснювати попередню перевірку клієнтів щодо можливості своєчасного погашення ними заборгованості
Формування рейтингу кредитоспроможності клієнтів	Сформувати рейтинг кредитоспроможності клієнтів і відмовитися від подальшої співпраці з клієнтами з низьким кредитним рейтингом. При цьому потрібно врахувати такі чинники, як загальний термін співробітництва із клієнтом, середньомісячний обсяг продажів або вартість наданих послуг, швидкість обороту дебіторської заборгованості клієнта, суми й терміни простроченої дебіторської заборгованості, оцінка важливості клієнта для організації
Визначення умов надання товарного кредиту	Визначити критерії надання товарного кредиту, його граничний розмір, терміни відстрочення повернення боргу, розмір та порядок надання знижок, форму штрафних санкцій
Класифікація дебіторської заборгованості за різними ознаками	Класифікувати дебіторську заборгованість за різними ознаками (за боржниками, строками виникнення та термінами погашення, підставами виникнення дебіторської заборгованості) з метою встановлення групи основних клієнтів, які забезпечують підприємству найбільший прибуток і втрачати яких небажано; визначити групи неплатників, у яких необхідно вимагати термінове погашення боргу; встановити види продукції чи наданих послуг, за якими найбільш імовірно виникнення заборгованості
Планування заходів по роботі з кожним клієнтом	Розробити план заходів по роботі з кожним клієнтом з визначенням термінів, відповідальних, оцінки витрат, а також отриманого ефекту

Закінчення табл. 3

1	2
Ведення реєстру дебіторської заборгованості	Організувати ведення реєстру дебіторської заборгованості та виокремити прострочену дебіторську заборгованість
Оцінювання вартості й швидкості обороту дебіторської заборгованості	Провести реальне оцінювання вартості та швидкості обороту дебіторської заборгованості
Встановлення зв'язку системи мотивації персоналу з розміром дебіторської заборгованості	Встановити зв'язок системи мотивації персоналу з розміром дебіторської заборгованості, а також розробити та затвердити положення про мотивацію за досягнутими результатами
Контроль за погашенням дебіторської заборгованості	Внести інформацію щодо запланованих сум погашення дебіторської заборгованості до фінансового плану підприємства і здійснювати контроль за його виконанням
Запровадження сучасних методів управління дебіторською заборгованістю	Запроваджувати інші сучасні методи управління дебіторською заборгованістю, такі як факторинг, страхування фінансових ризиків, використання оплати векселями

Джерело: систематизовано та узагальнено на основі [9].

Усі перелічені заходи та методи управління дебіторською заборгованістю сприятимуть зниженню ступеня ризику неоподержання грошових коштів від боржників, допоможуть налагодити ефективну кредитну політику на підприємстві, що, у свою чергу, безпосередньо сприятиме підвищенню рівня прибутковості виробничо-господарської діяльності текстильних підприємств легкої промисловості України.

Висновки і пропозиції. Отже, варто зазначити, що дебіторська заборгованість є невід'ємною складовою операційної діяльності підприємства. Проте для поліпшення процесів, що протікають на підприємстві та пов'язані з дебіторською заборгованістю, варто проводити її аналіз. Це своєю чергою дасть змогу визначити оптимальні розміри дебіторської заборгованості, що не буде перешкоджати нормальній роботі підприємства. При цьому слід зазначити, що малі розміри дебіторської заборгованості свідчать про низькі обсяги продаж товарів, а великі розміри – про вилучення певної кількості грошової маси з обороту.

Аналізуючи дебіторську заборгованість підприємств, потрібно розглядати фактори, які на сучасному етапі розвитку підприємств дають змогу покращити механізм формування та використання оборотних активів. Тому для ефективного управління дебіторською заборгованістю необхідно, перш за все, розробити стандарти кредитування, які дають змогу за допомогою аналізу платоспроможності потенційних дебіторів визначити строки кредитування. А також для вирішення поставленої проблеми необхідно враховувати міжнародний досвід і застосовувати його на підприємствах України.

Список використаних джерел

1. Андрєєва Г. І. Роль аналізу поточної дебіторської заборгованості при оцінці обґрунтованості управлінських рішень [Електронний ресурс] / Г. І. Андрєєва. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/8_NMIW_2014/Economics/7_162960.doc.htm.
2. Василюк М. М. Механізм управління дебіторською заборгованістю в сучасних умовах господарювання [Електронний ресурс] / М. М. Василюк. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vpu/Ekon/2009_7/56.pdf.
3. Демкович А. А. Методи аналізу стану дебіторської заборгованості підприємства [Електронний ресурс] / А. А. Демкович. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/18_ADEN_2013/Economics/10_141810.doc.htm.
4. Кононенко О. Аналіз фінансової звітності / О. Кононенко, О. Маханько. – Х. : Фактор, 2008. – 208 с.
5. Матицина Н. Фінансова політика підприємства як інструмент управління дебіторською заборгованістю / Н. Матицина // Бухгалтерський облік та аудит. – 2007. – № 7. – С. 25–28.

6. Мельник А. Є. Аналіз дебіторської заборгованості [Електронний ресурс] / А. Є. Мельник, О. О. Сорокопуд. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Economics/63069.doc.htm/.

7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс] : затверджено наказом Міністерства фінансів України від 08.10.99 р. № 237 (із змінами і доповненнями). – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

8. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 16.07.99 р. № 996-XIV (із змінами і доповненнями). – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

9. Федорченко О. Є. Методи управління дебіторською заборгованістю на підприємстві / О. Є. Федорченко // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. – К. : КНЕУ, 2008. – Ч. II. – С. 605–613.

10. Чухно І. С. Методика аналізу дебіторської заборгованості підприємства [Електронний ресурс] / І. С. Чухно. – Режим доступу : <http://intkonf.org/chuhno-is-metodika-analizu-debitorskoyi-zaborgovanosti-pidpriemstva/>.